

1952

Thomas Kanza komt naar Leuven

Thomas Kanza was in 1952 de eerste Congolees die kwam studeren aan een Belgische universiteit. Zijn verhaal geeft een fascinerend inzicht in de werking van het Belgische kolonialisme, maar ook in de manier waarop die periode tot een einde kwam en de nalatenschap ervan.

Thomas Kanza, toen negentien jaar oud, was de eerste Congolees die een universitaire studie aanvatte. Hij trok daarvoor in 1952 naar de Leuvense universiteit. Thomas was de zoon van Daniel Kanza, een van de leiders van de ABAKO, de Alliantie van de Bakongo. Deze aanvankelijk culturele vereniging groeide in de jaren 1950 uit tot een van de belangrijkste politieke partijen in de Belgische kolonie. Ze zou mee ijveren voor een onafhankelijk Congo en toen dat gebeurde in 1960, leverde ze met Joseph Kasavubu de eerste president af. Dit alles gebeurde echter niet zo snel en eenvoudig als deze paar regels doen vermoeden. De weg naar een onafhankelijk Congo in de jaren 1950 was een complex proces. Hoewel de naam Thomas Kanza bij weinigen een belletje doet rinkelen, is zijn verhaal wel van belang en tevens illustratief voor de grotere processen die uiteindelijk zouden leiden tot de dekolonisatie. Wat dit verhaal eveneens illustreert, is dat deze geschiedenis zich niet alleen in Congo, maar ook in België en in Vlaanderen afspeelde.

Dat Thomas Kanza in 1952 in Leuven kon studeren was niet vanzelfsprekend. Geen enkele andere Congolees was hem hierin voorgegaan en ook in eigen land hadden Congolezen geen toegang tot universitair onderwijs. De eerste universiteit op Congolese bodem zou immers pas twee jaar later geopend worden in het huidige Kinshasa, toen Leopoldstad. Dat verraadt meteen veel over de koloniale onderwijspolitiek van België, dat in vergelijking met bijvoorbeeld Groot-Brittannië of Frankrijk pas laat de deuren van de universiteit opende voor de inwoners van zijn kolonie. Die onderwijspolitiek wordt doorgaans samengevat in de leuze '*pas d'élite, pas d'ennuis*'. Het paternalisme dat eigen was aan de koloniale onderneming zorgde ervoor dat inspanningen op het vlak van onderwijs vooral gericht waren op het verstrekken van basisonderwijs en een algemene vorming. Hogere studies voor Congolezen, en vooral universitair onderwijs, werden door velen binnen de koloniale overheid als gevaarlijk beschouwd, omdat dit een intellectuele elite zou voortbrengen met nationalistische en revolutionaire ideeën.

Congolezen naar de Belgische universiteiten sturen was voor velen evenzeer ondenkbaar; wie weet wat voor progressieve en radicale ideeën ze daar zouden opdoen. Geen elite, geen kopzorgen: dat was het uitgangspunt.

Dat Thomas Kanza uiteindelijk toch kon vertrekken naar Leuven was dan ook vooral te danken aan zijn eigen vastberadenheid en de hulp van enkele invloedrijke Belgen. Hij schreef een verzoek aan de Leuvense rector Honoré Van Waeyenbergh, die hem een positief advies gaf en hem welkom heette in Leuven. Omdat een officieel beurzensysteem niet bestond, kreeg Kanza financiële steun van zakenman Romain Nélissen en zo kon hij uiteindelijk aan zijn studies in de pedagogische wetenschappen beginnen. Het voorbeeld dat hij daarmee gaf, werkte duidelijk inspirerend en andere Congolezen volgden in zijn voetsporen. Zo woonde hij vanaf 1954 in de Tiensestraat samen met Paul Mushiete, terwijl Mario Cardoso even verderop in dezelfde straat woonde. Ook Marcel Lihau kwam naar Leuven, en aan de Brusselse universiteit begonnen Justin Bomboko en André Mandi aan hun studies. Voor velen zijn dit misschien onbekende namen, maar dit waren meteen na de onafhankelijkheid enkele van de *grands hommes* van de Congolese politiek. Er ontwikkelde zich dus langzaam een groep van politiek bewuste *belgicains*, die een hecht netwerk onderhiielden en tevens verenigingen oprichtten, zoals de Association des Etudiants Noirs du Congo en Belgique.

Al gauw bleek dat de vrees die sommigen binnen de koloniale overheid hadden gekoesterd niet geheel ongegrond was. Er vormde zich inderdaad een elite met nationalistische ideeën, die een belangrijke rol zou spelen in het uiteindelijke dekolonisatieproces. Dat de Congolese studenten in België progressieve en zelfs radicale ideeën zouden ontwikkelen, bleek uiteindelijk ook te kloppen. Rond Thomas Kanza en de eerste Congolese studenten begon zich stilaan een kritisch netwerk te vormen, met regelmatige ontmoetingen in het Brusselse. Dat netwerk beperkte zich niet tot Vlaanderen of België, maar was ook transnationaal. De jaren 1950 waren immers niet enkel in Congo jaren van toenemend nationalisme en een ontluikende ontvoogdingsstrijd. Zo had Kanza bijvoorbeeld contacten met Alioune Diop en Aimé Césaire, beiden spilfiguren van de antikoloniale Négritudebeweging. Alioune Diop was ook de oprichter van het tijdschrift *Présence Africaine*, dat als *Revue Culturelle du Monde Noir* een van de belangrijkste Franstalige pan-Afrikaanse en antikoloniale fora was. Het was diezelfde Diop die Thomas Kanza ontmoette in 1958, twee jaar nadat hij was afgestudeerd, en hem groen licht gaf om in Brussel een soort satellietvereniging op

te richten. Dat leidde tot de oprichting van een Centre International, dat in de Belliardstraat in Brussel zowel een bibliotheek herbergde onder de naam Le Livre Africain als het hoofdkwartier van de nieuwe vereniging Les Amis de Présence Africaine.

Het gebouw aan de Belliardstraat werd een bruisende ontmoetingsplaats voor kritische en antikoloniale stemmen uit verschillende hoeken van de wereld. Naast de eerste generatie Congolese studenten in België waren ook enkele Belgen nauw betrokken bij het centrum. Zo was de dagelijkse leiding in handen van Jean Van Lierde, een militant pacifist en overtuigd antikolonialist, die tijdens de dekolonisatie een trouwe vriend en raadsman van Patrice Lumumba zou worden. Ook Jef Van Bilsen vertoefde in deze kringen. In 1955 schreef hij het befaamde ‘dertigjarenplan’ voor de onafhankelijkheid van Congo, maar ondertussen was ook voor hem duidelijk dat die onafhankelijkheid geen dertig jaar meer op zich zou laten wachten. Evengoed werden er lezingen gegeven door Léopold Senghor en Aimé Césaire, de voortrekkers van de Négritudebeweging, en andere Afrikaanse intellectuelen en schrijvers.

Thomas Kanza was op die manier een pionier die een hele beweging in gang zette en mensen bijeenbracht die allen streefden naar een onafhankelijk Congo. In 1960, acht jaar na de aanvang van zijn studies, was Kanza dan ook aanwezig op de Ronde Tafelconferentie in Brussel, waar onderhandeld werd over de Congolese onafhankelijkheid. Samen met zijn broer Philippe had hij de muzikant Joseph Kabasele uitgenodigd, beter bekend als Le Grand Kallé, om de Congolese delegatie te vermaken. Samen met leden van African Jazz en OK Jazz componeerde die daar het legendarische nummer ‘Indépendance Cha Cha’, dat de nakende onafhankelijkheid bejubelde en alle Congolezen die dit mogelijk maakten, zoals Thomas’ vader Daniel. Enkele maanden nadat Grand Kallé en zijn muzikanten het nummer voor het eerst opvoerden in het Brusselse Hotel Le Plaza werd Congo op 30 juni 1960 onafhankelijk. In de eerste regering onder premier Lumumba werd Thomas Kanza de afgevaardigde minister voor de Verenigde Naties. Zijn vrienden van de Brusselse universiteit, Justin Bomboko en André Mandi, bemanden de post van buitenlandse zaken, respectievelijk als minister en staatssecretaris.

Dat het verhaal van Thomas Kanza dus niet zomaar een *petite histoire* is, mag bij dezen duidelijk zijn. Deze geschiedenis van een kleine groep Congolese studenten, die naar Leuven en Brussel trokken en daar een internationaal netwerk uitbouwden, legt een aantal belangrijke aspecten van de dekolonisatie van Congo bloot. De

onafhankelijkheid kwam namelijk niet zomaar uit de lucht vallen, in tegenstelling tot wat de mythe ons wil doen geloven. Er was, tegen wil en dank van velen binnen de Belgische koloniale overheid, wel degelijk een intellectuele elite ontstaan die deel uitmaakte van een bredere, internationale onafhankelijkheidsbeweging. Zoals het verhaal van Kanza aantoont, vormde die elite zich deels op Vlaamse en Belgische bodem, waar Congolezen en andere Afrikanen debatteerden en ideeën uitwisselden. Tegelijkertijd illustreert dit verhaal dat de koloniale geschiedenis niet te reduceren valt tot een simpele tegenstelling tussen kolonisator en gekoloniseerde. Het kritische netwerk dat Kanza en de Congolese studenten uitbouwden, omvatte immers niet enkel persoonlijkheden die onder de noemer 'gekoloniseerde' zouden vallen, zoals de aanwezigheid van figuren als Jean Van Lierde en Jef Van Bilsen aantoont. Evenmin was er sprake van een homogene groep van 'gekoloniseerden'. Kanza en zijn studiegenoten vormden door hun universitaire opleiding op zich al een uitzondering. Maar ook deze *belgicains* zijn niet over één kam te scheren. Zij kwamen bijvoorbeeld in contact met andere Congolezen die naar België reisden, zoals degenen die vanaf 1953 door de Belgische overheid naar België gehaald werden voor een soort studiereis. Nu de Belgische grenzen geopend waren voor de Congolezen, leek de overheid toch enigszins de controle te willen behouden over wat zij in de metropool te zien kregen. In zijn politieke memoires uit 1972 schreef Thomas Kanza dat de Belgen het gemakkelijker vonden om met deze bezoekers te praten, aangezien zij hen als gematigder zagen dan de Congolese studenten, die volgens hem als 'radicaal en zelfs extremistisch' beschouwd werden. De Congolese bezoekers zelf hadden in zijn woorden dan weer de indruk dat de Congolese studenten in Leuven voornamelijk 'de beschermelingen van de koloniale administratie en de missies' waren. Kanza schreef dat deze bezoekers 'altijd op hun hoede waren in hun discussies met ons over de strijd tegen het kolonialisme, en meer op hun gemak waren bij de studenten van de Brusselse universiteit'.

Dat maakt meteen duidelijk dat er, eerder dan een nette tweedeling tussen kolonisator en gekoloniseerde, een veelheid aan posities was. De kritische stemmen die zich ontwikkelden in Vlaanderen en Brussel in het zog van de Congolese studenten waren dan misschien wel antikoloniaal, maar wat dat 'antikolonialisme' inhield, kon sterk verschillen en valt niet in één zin samen te vatten. Kanza zelf leek bij momenten vrij gematigd; zijn antikolonialisme is zeker niet te reduceren tot een soort van anti-Belgisch gevoel. In zijn geschriften uit de jaren 1950 klonk enerzijds scherpe kritiek op het koloniale systeem en de 'onrechtvaardigheden en raciale kwellingen' die de

Congolezen te verduren kregen. Anderzijds opperde hij aan de vooravond van de onafhankelijkheid nog steeds de mogelijkheid van een autonoom Congo binnen een Belgo-Congolese federatie. Dat was ongetwijfeld ook toe te schrijven aan zijn eigen ervaringen en de hulp die hij bij zijn initiatief aanvankelijk kreeg. Op de eerste pagina van het exemplaar van zijn pamflet *Congo, pays des deux évolués* uit 1956 dat vandaag in de Leuvense bibliotheek ligt, schreef hij dan ook de volgende persoonlijke opdracht: ‘*L’Université Catholique de Louvain ainsi que son Recteur Magnifique S. Exc. Mgr. H. Van Waeyenbergh resteront créanciers du Congo et du peuple congolais.*’

Twintig jaar na de aanvang van zijn studies blikte Thomas Kanza terug op zijn ervaring. ‘Iemand moest de eerste zijn om op de deur te kloppen en ze te openen voor anderen. Ik heb er nooit spijt van gehad om het proefkonijn te zijn in een experiment dat de meeste Belgische koloniale beschouwden als gevaarlijk, zo niet onmogelijk voor gelijk welke Congolees op dat ogenblik’, zo omschreef hij zijn pioniersrol. Het experiment waar hij het over had, was inderdaad belangrijk. Het droeg bij aan de ontwikkeling van een intellectuele elite die de koloniale overheid liever niet zag ontstaan. Het creëerde een spil in de koloniale metropool voor debatten over de toekomst van een onafhankelijk Congo. Het legde ook een kiem voor een permanente aanwezigheid van Congolezen op Vlaamse en Belgische bodem. Na de onafhankelijkheid werd door middel van een officieel beurzensysteem de studiemigratie van Congolezen naar België geïnstitutionaliseerd, en dat lag mee aan de basis van de groei van een Congolese gemeenschap in Vlaanderen, Wallonië, en vooral in Brussel. Die Congolese aanwezigheid vormt vandaag de dag een levende herinnering aan hoe één man in 1952 de koloniale onderwijspolitiek tartte en hoe in zijn zog verschillende kritische stemmen werden samengebracht, die uiteindelijk zouden bijdragen aan de weg naar een onafhankelijk Congo.

Literatuur

Bambi Ceuppens, David van Reybrouck & Vincent Viaene (red.), *Congo in België.*

Koloniale cultuur in de metropool, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2009.

Guy Vanthemsche, *Belgium and the Congo, 1885-1980*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012.

Ruben Mantels, *Geleerd in de tropen. Leuven, Congo & de wetenschap, 1885-1960*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2007.

Thomas Kanza, *Conflict in the Congo. The Rise and Fall of Lumumba*, Baltimore, Maryland, Penguin Books, 1972.

Valérie Kanza, 'Alioune Diop et Thomas Kanza, Présence Africaine, un réseau de solidarité dans le processus de la décolonisation du Congo belge', *Présence Africaine*, vol. II, nr. 175-176-177, 2007, pp. 79-84.

Thema's

Kolonialisme; postkolonialisme; onderwijs; migratie; Congo